

Un proces istoric.

În ultimul număr al „*Analelor Banatului*“, d-l P. Nemoianu ocupându-se de cartea, recent apărută, a d-lui Sv. Kostici: „*Srpska crkova i skola u Rumunii*“ detaliază averea imobilă a celor 5 mănăstiri „sârbești“ de pe teritoriul Banatului românesc sintetizând dorința sârbilor din România „ca prin acorduri încheiate dela stat la stat să ajungă la o libertate confesională sub ierarhia patriarhului sârbesc..“

Față de tendințele politice-culturale ale sârbilor din țara noastră, punctul de vedere al statului nostru îl aflăm sintetizat în ziarul „*Vreme*“ din *Beograd*, unde actualul nostru primministru, d-l prof. N. Iorga zice: „Raporturile dintre cele două țări ale noastre (România și Jugoslavia) sunt și mai cordiale și amicale. Ele sunt de așa natură, că fac superfluă încheierea de tratate și acorduri speciale. Chestiunile vor putea să fie tratate numai pe cale directă și soluționate prin bună înțelegere. Legăturile care ne unesc, amintirile comune cum și trecutul îndepărtat, cât și cel apropiat, au creat o atmosferă care vorbește mai elocvent decât orice declarație“.

Câtă bunăvoință și totuși cât de greu se soluționează această chestie extrem de importantă a *Banatului sfăși*at în două!

La finea luni Februarie 1927 s'a ținut la *Timișoara* ultima conferință româno-jugoslavă având de obiect reglementarea funcționării bisericilor și școalelor românești din Banatul jugoslav și a bisericilor și școalelor sârbești din Banatul românesc pe bază de reciprocitate, totuși chestia aceasta și îndeosebi a mănăstirilor a rămas nedeslegată.

Intr'un *memoriu* adresat la 8 Februarie 1927 secțiunii române a conferinței româno-jugoslave dela *Timișoara*, am descris acest litigiu care mă preocupă de peste 32 de ani, încă de pe timpul, când fostul meu șef, regretatul avocat *Dr. Emil Babeș* dela *Budapesta* intentase proces în numele Metropolei noastre contra Metropolei sârbești de sub conducerea Patriarhului din *Carlovitz* pentru averile celor trei mănăstiri bănățene: *Mesici*, *Bezdin* și *Sf. George*. Cunosc datele marelui proces, care prin moartea lui *Dr. Emil Babeș* a rămas neterminat. Însăși tatăl său, academicianul *Vicențiu Babeș*, își încheia activitatea sa pe teren bisericesc în congresul național dela 1900 cu această cauză sfântă și mare, când — deși era octogenar, — ținuse o vorbire în chestia mănăstirilor, plină de argumente istorice binegrupate și cari denotau o perfectă memorie și judecată.

În dosarul acestui proces regretatul Babeș constată faptul istoric, că alungați de Turci, Sârbii s'au așezat în Banat abia pela finele secolului al XVII-lea sub conducerea patriarhului din Ipek, *Arsen Cernovici*. Atunci s'a întâmplat, că împăratul Leopold al Austriei, prin diplomele cunoscute, a pus întreaga populațiune și preoțiime ortodoxă cu bisericile și mănăstirile sub jurisdicțiunea patriarhului sârb. Astfel au ajuns Românii, dezbrinați prin unirea cu biserica catolică, sub conducerea ierarhiei sârbești. În urma acestei jurisdicțiuni generale, Cernovici, precum și succesorii lui, purtau titlul de „patriarhi ai națiunilor sârbe, române și rutene“, până la mijlocul secolului trecut, slavizând preoțiimea română și toate instituțiunile bisericeii noastre. ¹⁾

Primul început al despărțirii ierarhice, care a zguduit supremația bisericească a sârbilor, a fost articolul de lege XX din 1847. Nu cunoaștem cuprinsul acestei legi, căci nici în edițiunea milenară din „Corpus juris Hungarici“ din 1896 nu se află, deși e cea mai complectă ediție a legilor ungare, dar istoricul *Vincențiu Babeș* în „*Monografia familiei Mocsonyi*“ ²⁾ ne spune, că marele român bănățan *Petru Mocsonyi* (1807—1858) ca reprezentant al jud. Torontal, la 1847 în dieta dela Pojon, venind vorba despre congresul bisericii ortodoxe din Carlovitz, a inspirat pe deputatul Bihorului, Beöthi, care secondat de deputatul Găvrilă Mihaly a făcut propunerea, ca acel congres să fie convocat nu numai pentru sârbi, ci pe baze egale pentru toți ortodoxii. Din această inițiativă s'a născut art. XX:1847, după care congresul național bisericesc s'a compus din 100 deputați aleși cu privire la limba poporului. După repetite stăruințe din partea Românilor, cari au participat la senatul imperial din Viena (1860) îndeosebi ale lui *Șaguna* și *Andrei Mocsonyi* (1812—1880), împăratul, la 27 Sept. 1860, făcu promisiunea că „este dispus“ (nicht abgeneigt) a împlini dorința românilor ortodocși în privința unei metropolii proprii ³⁾ încuviințată de fapt la 24 Dec. 1864, deși în condițiuni destul de oneroase pentru noi românii, căci averea bisericeii comune până atunci a rămas și pe mai departe în mare parte la Sârbi. Din fundațiunile comune școlare și bisericești de multe-multe milioane, abia am primit ceva. Fondurile mari comune și toate mănăstirile — cu excepțiunea celei dela *Bodrog*, afară de aceia încă multe comune așa numite „mixte“ au fost lăsate ierarhiei sârbești, lipsite de popor, rezervându-ni-se dreptul de învoială reciprocă și în urmă calea procesuală. Conform §-ului 8 a art. de leg. IX:1868 „oricel de pretențiuni proveniente din despărțirea ambelor metropolii, întrucât ele nu se vor putea împăca prin învoială reciprocă,

¹⁾ Dr. Emil Babeș : „Diagnoza“ pag. 263.

²⁾ Enciclopedia Română de Dr. C. Diaconovich vom. III. pag. 304

³⁾ V. Babeș : Bografiia lui Andrei Mocsonyi, pag. 21.

atât acelea cari ating diecezele episcopoești sau comunele bisericești, sau și pe unii indivizi singuratici, vor avea a se valida înaintea acelei judecătoriai ordinare, care se va delega de către domnitor, etc.“⁴⁾).

La opera atât a eluptării metropoliei, a desfacerii practice de ierarhia sârbă, cât și a reorganizării metropoliei noastre a contribuit foarte mult *Vicențiu Babeș*, (1821—1907). E locul să amintim aci și numele lui Emanuil Ungurianu care a avut un rol foarte însemnat pentru nevendicările noastre bisericești. Materialul istoric adunat de Vicențiu Babeș s'a folosit de fiul acestuia: *Dr. Emil Babeș* în procesele pentru despărțirea ierarhică de biserica sârbă. Din aceste însemnări constatăm că la anul 1841 ne-a reușit să facem, cu congresul sârbesc, o așa numită „învoială“ sancționată de împăratul, care cuprinde pe hârtie principiile despărțirii și a împărțirii averilor comune; chestia fondurilor și a mănăstirilor însă — despre care sârbii nu voiau să audă — a lăsat-o și mai departe deschisă și neregulată. Pe calea transacțiunii n'am putut câștiga dela aliații noștri de azi nici măcar o singură comunitate bisericească, ci fiecare comună am fost constrânși a o câștiga prin procese lungi, grele și scumpe. Astfel, cu ajutorul judecătorilor, am smuls din mâinile Sârbilor, comunele: *Satchinez*, *Mehala*, *Ciacova*, *Sarafolea*, *Sânnicolaul-Mare*, *Fenlacul*, *Marghita*, *Becicherecul-Mic*, *Parța*, *Pojejena*, *Dobrița* și *Șușca*, cu averea bisericească corespunzătoare. *Fabricul-Timișoarei* a fost unica comună pe care am pierdut-o în întregime, iar *Homolița* în parte. Mai există încă și acum multe comune în jurul Panciovei și al Bisericei Albe, — ba chiar și în Banatul românesc, unde românimea e silită să asculte sfintele slujbe în limba pravoslavnică.

*

Competința judecătorească în chestiunile de litigiu ivite în sânul bisericilor ortodoxe de pe fostul teritor al statului ungar, era dată de domnitorul de pe vremuri tribunalului reg. din Budapesta ca judecătorie delegată (Art. de leg. IX:1868 și apoi XXV:1881), iar referitor la procesul care a decurs între Metropolia ort. rom. din Sibiu și între biserica ort. sârbă reprezentată prin patriarhul din Carlovitz, pentru declararea de avere comună a averilor tuturor mănăstirilor de pe teritoriul fostului stat ungar, ca avere comună a ambelor biserici, *Curia regească* din *Budapesta*, ca supremă instanță, prin sentința sa No. 3022 din 18 Apr. 1096 (Dtv. IV f. V. pag. 1) a declarat, că tribunalul reg. din Budapesta nici în puterea delegării primite prin art. de leg. IX:1868 și resp. art. de leg. II:1888 nu e competent. (Cfr.: *Térfi Gy.*: Proced. civ. nouă 1911:I ed. II din 1914 pag. 69 alin ultim.) În acest stadiu a rămas această cauză pentru noi

⁴⁾ Cfr. Dr. Lupaș: *Metropolitul Șaguna* pag. 287.

Români. E vorba de procesul intentat de Metropolia din Sibiu contra Patriarhului din Carlovitz, pentru constatarea caracterului averii celor trei mănăstiri din Banat: *Mesici, Sân-George și Bezdin*, — ca avere comună. Acest proces s'a început la anul 1900 și a rămas neterminat în preajma războiului mondial. Subsemnatul în anul 1899 înscriindu-mă la facultatea de drept a Universității din Budapesta, în orele libere lucram în biroul regretatului adv. Dr. Emil Babeș, ocupându-mă mai târziu, ca avocat stagiar, până la anul 1911, cu acest proces. Averi mari grămădite în bisericile sârbești așteaptă și acum să fie declarate în cazul cel mai rău de averi comune cu Sârbii.

Procesele aceste se elaborau cu un mare aparat. Înainte de Dr. E. Babeș, apărătorul Metropoliei noastre era dec. *Dr. Gheorghe Szerb*, magnat și membru în delegația cu Austria, om cu mare vază la guvernele ungare. Datele istorice din aceste procese erau date de *Vicențiu Babeș*, academician, cunoscător profund al limbilor slave, fiind crescut la Sârbi. Proiectele de scripte adresate instanței le duceam spre cercetare dec. *Dr. Iosif Gáll*, magnat, binevăzut în cele mai înalte cercuri, el însuși un distins jurist; ele era cenzurate de episcopul Aradului și de Metropolitul *I. Mețianu* dela Sibiu, care în acest scop sta zile întregi la Budapesta, cât și de starețul dela mănăstirea Bodrogului, dec. *arhimandrit Augustin Hamzea*. Biroul nostru advocațional era o adevărată arhivă istorică. Afară de cei sus pomeniți se cereau părerile juridice ale celor mai mari jurisprudenți maghiari: în chestii de procedură civilă *Dr. Iosif Papp*, avocat cu mare autoritate; în chestii de drept canonic marele canonist *Dr. Iosif Kovács*, profesor universitar; în chestii de limbi orientale prof. univ. *Dr. G. Kanyurszky*, specialist în limbile orientale; în chestii de drept privat prof. univ. *Ioan Reiner*, totatătea celebrități maghiare recunoscute. Numai așa lucrând, înconjurat fiind de specialiști, i-a reușit lui Emil Babeș să câștige averi de milioane dela sârbi pe seama oropsitei noastre biserici. Totașă am câștigat câte-va milioane ale fundațiunii Trandafil din Novisad, despre care prea puțini români vor fi știind, că a existat vre-odată și care își testase formidabila-i avere bisericeii „ortodoxe“ din fosta Ungarie.

Dacă statul român intenționează să soluționeze vre-odată cea mai importantă cauză a Banatului sfășiat în două, provincie unde atâția frați de-ai noștri zac și acum sub stăpânire străină, cauză mare și sfântă, care odată și odată tot va trebui rezolvată, va trebui să rezolve și această chestie importantă a averilor bisericesti și în special a celor mănăstirești.

În adunarea eparhială a diecezei *Caransebeșului* din luna *Mai a c.* în ședința a III-a luând cuvântul deputatul *Dr. G. Dobrin*, a arătat, că chestiunea despărțirilor ierarhice stagnează, propunând ca „delegația congresului să fie învitată cu toată insistența,

să se întrunească de urgență și să facă demersurile necesare, pentru terminarea proceselor de despărțire erarhică și a proceselor pentru mânăstiri și fundațiuni“. În acest sens vorbește deputatul *Traian Oprea* și *Dr. Valeriu Boleanțu*, care propune ca pentru o mai grabnică soluționare cauzele aflătoare între hotarele țării, fără considerare la stadiul lucrărilor delegației congresului, să se urmărească la instanțele noastre judecătorești, iar adunarea eparhială a adus apoi următoarea hotărâre: „Consiliul eparhial să intervină, ca delegația congresuală, pentru despărțirea ierarhică, să se convoace de urgență și să facă demersurile necesare, pentru terminarea proceselor de despărțire ierarhică și a proceselor pentru mânăstiri și fundațiuni“¹⁾

Preavrednicul Episcop al acestei dieceze, *P. S. S. Dr. Iosif Traian Badescu*, la 4—11 Oct. 1928, a cercetat pe credincioșii săi din Banatul sârbesc, iar gazetarii români bănățeni în frunte cu d-l *Dr. P. Nemoianu*, se ocupă zilnic de marele conflict bisericesc și teritorial cu sârbii, inventat și alimentat pe vremuri de Viena. „La câți-va kilometri de noi se desfășoară cea mai teribilă dramă, unde frați buni de-ai noștri sângerează din mii de răni“. „Chestiunea celor 50 de școli la frații noștri din Banatul jugoslav durează de 13 ani“. „Parlamentarii, vlădicii și răzleții funcționari superiori din Ministerul fost al Cultelor nu suflă un cuvânt pentru Banatul înstrăinat“. Față de această nepăsare condamnabilă, ce profetice și pline de înțeles sunt cuvintele de aur rostite de *M. Sa Regele* cu ocaziunea vizitei regale cu care a onorat Banatul. Și câți vor fi înțeles adâncă înțelepciune a acestor regești cuvinte?

*

Cei cari voesc a cunoaște modul cum a soluționat Curia reg. din Budapesta litigiul așa numitei despărțiri ierarhice, să răsfoiască colecția respectivă de decisiuni curiale²⁾ unde începând dela pag. 218 sunt publicate două sentințe ale Curiei reg. din Budapesta de această natură: 1. acțiunea respinsă a românilor *brașoveni* referitor la biserica „grecească“ din acel oraș și 2. acțiunea admisă a metropoliei noastre referitoare la averea bisericească din comuna *Satchinez* din jud. *Timiș-Torontal*. În ambele sentințe (a. 1887 și 1888) punctul de mânăcare este: cine au fost ctitorii amii titelor biserici, constatând, că ctitorii bisericii „grecești“ din *Brașov* au fost exclusiv grecii, iar a-i celei din *Satchinez*, locuitorii de ambele neamuri ai acestei comune. Mai amintim la acest loc acțiunea respinsă a lui *Dr. Alexandru Mocsonyi*, *Vicențiu Băbocș* și soții contra „comunității bisericești greco-valahe din Budapesta“ pentru bisericile și palatele situate în capitala *Ungariei* (pe

¹⁾ Cfr. „*Foia Diecezană*“ organul eparch. ort. rom. a Caransebeșului anul XLVI. No. 22 din 31 *Maiu* 1931.

²⁾ *Grill: Döntvénytár I. 1904.*

nalul stâng al Dunărei), biserică în care dela 1808 și până la 1888 se celebrau sfintele slujbe și în limba română, biserică în truntea căruia sta pe vremuri *Emanuil Gojdu*, având și școală românească, al cărui ultim învățător român a fost Atanasie Barian. În șirul proceselor cu sârbii mai amintim pe cel intentat de dânșii pentru mânăstirea dela *Hodoș*, acțiunea fiind respinsă de tribunalul din *Timișoara*. „Am mai avut noi mai de mult un proces mare — zice regr. Dr. Emil Babeș — *procesul bisericei Sf. Gheorghe din Fabricul Timișoarei*, în care era vorba de un interes mare și de mari averi. Nu mai avusesem proces în care să fi desvoltat atâta forță spirituală și în care să fi putut produce *documente atât de puternice* ca în acest proces, totuși l-am pierdut...” Mai amintesc aci că în procesul intentat pentru mânăstirile *Mesici, Sîn-George și Bezdin*, mânăstiri reclamate și de Șaguna, tribunalul delegat din Budapesta a respins excepțiunile sârbilor statorindu-și competența, iar tabla reg. aprobând procedura, cauza a ajuns la Curie. Majoritatea supremului senat judecătoresc (recursul ajungând în mâinile celui mai de frunte judecător și în senatul condus personal de eruditul președinte al Curei reg.) a înclinat spre punctul de vedere al sârbilor și apreciind argumentele *de drept public*, a răsturnat hotărârile celor două judecătorii și a declarat de *necompetentă* judecătoria delegată spre acest scop de însuși domnitorul țării. Dr. Emil Babeș a început apoi din nou acest proces greu și mare, dar moartea subită l-a împiedicat să-l termine. Biroul advocațial al acestuia a rămas în grija fratelui lui *Dr. Titu Babeș*, decedat la Cluj. De prezent nu știu cine e curatorul biroului celui din urmă.

Delegațiunea pentru despărțirea ierarhială dela Caransebeș (al cărei referent e — paremi-se — d-l adv. *Dr. Nicolae Zigre dela Oradea*), va trebui să țină seamă de materialul bogat din biroul lui Babeș. Arhiva tribunalului reg. din Budapesta cuprinde o comoră de dovezi în această chestie de o importanță mare pentru biserica noastră din Bănat. Există încă multe comune bisericești, pentru recăștigarea averei cărora ar trebui să se facă pașii de lipsă. Incepând dela punctul sud-vest de frontieră, unde hotarele țării ating malul Dunărei pe acel mic isthmus, asemenea celui dela muntele Athos, se află mânăstirile *Baziaș și Zlatița*, de origine românești, apoi biserica din comuna românească *Lescovița*, unde și acum se fac sfintele slujbe sârbește de un călugăr sârb și după calendarul vechiu, apoi averile de sute de jughere ale comunelor jugoslave *Calugera și Cusici*, averi situate pe teritoriul țării noastre, apoi mânăstirea *Varadia* usurpată de familia absenteistului *baron Baich*, pe al cărui frontispiciu se vede încă inscripția românească cu litere cirilice. Ar trebui să se reînceapă procesul pentru *averea bisericei Sf. Gheorghe din Fabricul Timișoarei* și pentru ca-

tedrala din cetate sub al cărei altar zac și acum osemintele unui strămoș al familiei Mocsonyi.

Toate aceste date de mai sus nu au pretenția originalității; ele sunt amintiri de demult pe când subsemnatul eram angajat în biroul decedatului *Dr. Emil Babeș* și au fost publicate parte de dânsul în „*Telegraful Român*“ din *Sibiu* (anul 1907 No. 124—130), parte apărute în cartea sa „*Diagnoza*“, dar am crezut că e bine să le reîmprospătez, după ce în anul 1927, cu ocaziunea conferinței româno-jugoslave dela *Timișoara* le adresasem într'un memoriu *P. S. Episcop Grigorie* al *Aradului* cât și *Sanctității Sale Părintelui Patriarh Dr. Miron Ilie Cristea*.

*

În partea a IV a „*Monitorului Oficial*“ („*Informatorul Oficial*“) No. 154 din 4 Noemvrie 1931) se află următoarea comunicare: „În textul declarațiunilor d-lui *Dem. Ghika*, ministrul al afacerilor străine, transmis ziarelor de direcțiunea presei, s'a strecurat o eroare în pasagiul privitor *la relațiunile României cu Jugoslavia*. D-l ministru *Ghika* nu a spus: „sunt câteva chestiuni de rezolvit între *Belgrad* și *București*, între cari una sau două *nu vor înainta*“, ci „*printre cari una sau două NU merg perfect de bine, lâncezesc pe loc, fără a progresa*“.

Nu cunoaștem cari sunt acele una sau două chestiuni, dar din această enunțiațiune a titularului nostru dela externe se evidențiază în mod destul de lămurit că între acele *câteva* chestiuni „*una sau două*“ nu merg perfect de bine, „*lâncezesc pe loc fără a progresa*“. Între aceste nu se cuprinde oare și chestia bisericască, a cărei rezolvare abea a fost încercată, necum rezolvată? E destul că ministrul nostru recunoaște că aceste chestiuni „nu merg perfect de bine“. Tocmai această recunoaștere e o dovadă că aceste chestii sunt de o ardentă actualitate.

Dr. Ilie Groșianu